

Évszázadok Baranya megyei jogesetei

A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526 Szerkesztette, és a bevezető tanulmányt írta: Kőfalvi Tamás. Szeged, 2006. 450 old.

Az alább ismertetendő oklevéltár hiánypótló és egyúttal úttörő munka. Korábban születtek már ugyan olyan művek, amelyekbe a hiteleshelyek által kiadott okleveleket gyűjtötték egy csokorba, azonban ezek csak egy király uralkodására vagy egy bizonyos időszakra összpontosítottak.¹ Ez az első olyan gyűjtemény, amely egy konvent hiteleshelyi tevékenysége során a középkor egészében keletkezett okiratokat foglalja magában. Így alkalom nyílik olyan vizsgálatokra is, amelyekre eddig nem volt lehetőség.

A mű két részre tagolódik. A regeszták előtt egy bevezető tanulmány kapott helyet, négy nagyobb egységgel. Az első nagyobb egységben a hiteleshelyekkel kapcsolatos fogalmak tisztázásával találkozunk. Kőfalvi Tamás elhelyezi a hiteleshelyi munkát a „középkori élet palettáján”, és felhívja figyelmünket annak jelentőségére. A középkorból fennmaradt oklevelek 30%-át ezek a közhitelű intézmények bocsátották ki. Érdekes momentum, hogy ezen okiratok többségét a fentebb említett tevékenység korai szakaszában a káptalanok, majd a 15. század közepétől a konventek állították ki. Úgy tűnik tehát, hogy kezdetben nagyobb tekintélynek örvendhettek a káptalanok, később pedig a konventek iránt nőtt meg a bizalom.² Kérdéses, hogy mi lehetett ennek az oka, mivel a káptalanok általában nagyobb presztízzsel bírtak. Ez nem magyarázható

egyszerűen a megnövekedett munkamenynyiséggel, mivel a kibocsátás már a 14. század elejétől látványosan megélnékült.

A közhitelű helyek eljárásának két színtere létezett. Az egyik a belső, a másik a külső helyszín volt, de mindkét esetben a hiteleshelyen belül történt az oklevél kiállítása. A szerző megemlékezik arról, hogy a külső munkavégzés kétségtelenül hatással volt a monasztikus rendekre, közben képet alkot a munkafázisokról a hiteleshely felkeresésétől az oklevél kiállításáig és hitelesítéséig. Az írószerv felkeresése történhetett magánügyfélként vagy hivatalos jogi közegként. A magánügyfelek elmentek a konventbe vagy a káptalanba, ott bevallották ügyeiket, majd erről hitelesített oklevelet nyertek. A külső színtér esetében általában valamely bírói fórum parancslevelével formájában kereste meg és kérte fel egy ügylet lebonyolítására az adott közhitelű helyet, majd az eljárás lezárultával jelentőlevelet állítottak ki, és továbbították azt a felkérő bírói fórumhoz. Ezek a helyek így a peres ügyek lebonyolításában nagy szerepet játszottak; éppen ezért működésük az egész ország területét lefedte, mindegyiknek megvolt a maga hatóköre.

A következő nagyobb egység fejezeteiben a pécsváradi monostor történetének szegmenseivel találkozunk. A vizsgálat Pécsvárad 1015-ös alapításától az első, 1254-ből fennmaradt közhitelű okmányig terjedő időszakra fókuszál. Itt az volt a fő szempont, hogy milyen tényezők járultak hozzá Pécsvárad hiteleshellyé válásához. Ebben nélkülözhetetlennek bizonyult a gazdasági stabilitás, a nagy tekintély, amely az emberek nagyobb bizalmát megelőlegezte. Számba jöhetnek persze más tényezők is, amelyek már közvetlenül a közhitelű tevékenységre lehetnek hatással. A kolostor anyagi helyzetét tekintve a szerző megállapítja, hogy bőséges

¹ Ezek bibliográfiai adatai megtalálhatók a kötet rövidítésjegyzékében.

² Erről a szerző készített egy informatív, könnyen átlátható táblázatot.

javakkal rendelkezett, ami már önmagában nagy presztízst kölcsönzött neki. Emellett a pécsváradi apátnak a 13. század elején pápai megbízatásokat kellett teljesítenie, amelyek minden bizonnyal még tovább növelték tekintélyét. A könyvben ismertetett küldetéseknek van azonban egy másik vetülete is. Az ügyek lebonyolításához a pápai udvarral levelezést kellett folytatniuk, ami nyilvánvalóan nagy befolyással lehetett ebben a korszakban a közhitelű okmányok megfogalmazásának, így közvetve a hiteleshelyi tevékenység gyakorlatának kialakulására is. A pécsváradi konvent országon belüli helyzetét megvilágítja a pannonhalmi apátsággal fenntartott rendszeres kapcsolata. Ez a viszony Pécsvárad egyházi és kulturális életére egyaránt nagy hatást gyakorolhatott. Összességében elmondható, hogy a monostor mind gazdasági nagyságára, mind presztízisére nézve előkelő helyen állt az országban, amit szerzőnk Árpád-kori elbeszélő forrásokkal és Pécsvárad település fejlődésére irányított kitekintéssel is alátámaszt.

A konvent hiteleshelyi tevékenységével ismerkedhetünk meg a harmadik nagyobb egység fejezeteiben. Kőfalvi először a monostor első közhitelű okiratáról (lásd 1. számú regeszta) értekeznek. Ennek és a később kiadott okiratoknak a formulás részeit vizsgálva megállapítja, hogy ezek a részek már 1254-ben kiforrottak voltak, és időben alig változtak 1526-ig. Ez arra utal, hogy oklevélkiadásuk korábban is megkezdődhetett, csupán az 1254-es maradt fenn legkorábban. Természetesen Pécsvárad esetében is beszélnünk kell belső és külső munkáról. A magánügyfelek kérésére lefolytatott eljárásnak köszönhetően Pécsvárad és környékének történetéről sok értékes adat őrződött meg. Ezek között elenyésző számban voltak olyan rendkívüli esetek, amikor a hiteleshelyi ember ment ki az ügyfélhez, ha az betegsége, illetve kora miatt akadályoztatva volt. Ezek a külső munkavégzés speciális eseteinek számítanak. A monostor közjogi eljárásainak döntő többségét a köztudomány-vételek jelentették. Ezek tulajdonkép-

pen tanúkihallgatások voltak, amit jelen esetben konventünk végzett el. Ennek megtörténte után a jelentőlevélbe a parancslevelet általában szó szerint bemásolták.

Érdeemes elidőzni egy kicsit a külső eljárásokra fordított idő vizsgálatánál. A szerző megállapította, hogy a 14. század közepéig az oklevelet a megkereséstől számított három napon belül (!) kiállították. A 14. század második felétől nyilván a felkérések ugrásszerű növekedése miatt némileg lassult a munkatempó, de még így is tíz napon belül megtörtént a jelentőlevél kiadása. Az adott kor viszonyai között ez hihetetlen gyorsaság! Hiszen a hiteleshelyi embernek ki kellett mennie a helyszínre, meg kellett csinálnia a tudományvételt vagy adott esetben a határjárást, majd a konventbe visszatérve meg kellett fogalmazni, hitelesíteni és kiadni az oklevelet.

A konvent működési területe Baranya megye északkeleti részére, Péctől délnyugatra a megye déli határáig terjedt ki, de kimutatható szórványjellegű hiteleshelyi munka Bodrog, Somogy, Tolna és Valkó megyékben is. Sajnálatos, hogy a kötetben nem találhat erről térképet az olvasó, pedig Györffy György *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzában*³ megjelentetett olyan térképeket, amelyek Baranya és Bodrog megyék esetében alapul szolgálhattak volna egy ilyen térkép elkészítéséhez. A helytörténet kutatói számára ez nagy jelentőséggel bírhatott volna.

Pécsvárad településének életében is meghatározó tényező volt a monostor közhitelű működése. Nyilvánvalóan ennek is köszönhető, hogy a település nagy jelentőségű várossá vált a középkorban.

A bevezető tanulmány végén az oklevél-tárról, annak célkitűzéséről, a szerző módszereiről, illetve munkájának eredményeiről olvashatunk. Kőfalvi célul tűzte ki az 1526. augusztus 29-e előtt kelt, a konvent által kiadott összes (valamilyen formában) fenn-

³ Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest, 1987.

maradt oklevél összegyűjtését és regesztá formájában való közzétételét. Regesztázási módszerét tekintve az *Anjou-kori oklevéltár* gyakorlatát követi, de a jelen gyűjtemény jellege mégis megkövetelte, hogy némileg eltérjen attól. A kötet feldolgozói módszeréhez tartozik, hogy a hiteleshelyi jelentőlevelekben átírt parancsleveleket nem választotta külön, és önálló dokumentumként nem helyezte bele az oklevéltárba, minthogy kiadójuk értelemszerűen nem a pécsváradi konvent volt. A parancsról átírást fenntartó konventi jelentések regesztáiba viszont beemelt minden olyan információt a mandátumokból, amelyek tartalmilag kiegészítik a jelentéseket. A formulás részekből semmit nem közöl, kivéve az *insinuatiót*. Nagy eredménynek tekinti Kőfalvi, hogy a pécsváradi monostor által kiadott, fennmaradt okleveleket a teljességre törekvés igényével tartalmazza ez a gyűjtemény. Ennek az összeállításnak köszönhetően a gazdaságtörténet, a hely- és nyelvtörténet, a genealógia stb. számára értékes információk válnak kutathatóvá.

A bevezető tanulmány után következik az oklevéltár, amely összesen 925 regesztát tartalmaz. Kőfalvi a regesztá száma mellett közli a kiadás dátumát, amit a regesztá végén eredeti latin alakban megismétel, illetve ha az adott oklevélben több dátum is szerepelt, akkor a feloldott dátum után zárójelben közli az eredeti alakot (például a 245. számú regesztában). A személynevek esetében úgy járt el, hogy ha magyarra fordítható névről volt szó, akkor a magyar alakot hozza, amikor pedig a latin névalak mai magyar megfelelője kétséges volt (Theoderus = Tivadar–Tódor?), akkor a megadott magyar névalak mellett zárójelben az eredeti latin névalakot is megadja (például a 2. számú regesztában). Azokban az esetekben, amikor olyan névalakot talált, aminek nincs mai magyar megfelelője, meghagyta azt eredeti, vulgáris alakjában. A *személynév + de + ablativusban álló helynév/nemzetségnév* esetében nem hagyta meg ezt az eredeti alakot, hanem lefordította *helynév/nemzetség-*

név-i + személynév alakban az eredeti alak feltüntetése nélkül (Bathmonostora-i László az 534. számú regesztában). Az olyan megkülönböztető nevek esetében, ahol kitették a *dictus* jelzőt, szintén nem az eredeti alakot alkalmazta, de zárójelben jelöli, hogy az a szövegben valójában benne volt (például Bozay (dict.) Miklós a 799. számú regesztában). Az oklevelekben felbukkanó helyneveket meghagyta eredeti alakjukban abban az esetben, ha nem volt magyarra fordítható szabályos latin alakjuk, vagy ha nem a parancslevél kiadásának helyéről volt szó. Ellenkező esetben a helynév mai alakját hozza (például a 359. számú regesztá). Mivel az oklevéltárnak nem készült mutatója, ezért kissé nehézkessé teszi a kötet használatát, hogy helynévanyaga tekintélyes részben mai megfeleltetés nélkül marad. Mind a helynevek, mind a személynevek esetében az oklevélben vagy annak átírataiban előforduló összes névalakot megadja, ~ jellel jelölve névváltozati mivoltukat (például a 282., 492. számú regesztá). A bevezető tanulmány végén jelzett parancslevelekből vett kiegészítő információkat Kőfalvi dőlt betűkkel írta a regesztákban, hogy ezáltal a bővítés jól elkülöníthető legyen a konvent által kiadott okirat tartalmától. Nem különíti el a regesztákban a határjárásokat, azok a regeszták szerves részei. A határoknak nemcsak jellemző objektumait adja meg, hanem leírja a határok vonalát az összes lényeges pont, irány, irányváltás megjelölésével (például az 561. számú regesztá). Hasonlóképpen pontosságra törekszik, amikor a tudományvételeken megjelent összes tanú nevét belefoglalja az adott regesztába (például a 811. számú regesztá), mindezt úgy, hogy ezzel együtt a perjogi eljárás vizsgálói számára is értékes információkat emel be. (Értem ezalatt, hogy több eltérő vallomás esetén feltünteteti, hogy melyik személy melyik vallomást támasztotta alá, például a 810. számú regesztában.) Bizonyos latin kifejezések esetében a magyarra fordított változatuk mellett zárójelben feltünteteti az eredetit (például a 700. számú regesztá). A regesztá-

tákhöz kapcsolódó apparátusban igyekszik megadni az összes lényeges információt az oklevélről. Az eredeti oklevelek (amennyiben van ilyen) jelzetét mindig megadja, de adott esetben az átiratokat és a tartalmi átiratokat is megjelöli. Feltűnteti még az adott oklevél kiadásának vagy kiadásainak, más helyen megjelent regesztájának bibliográfiáját is. Az egyetlen zavaró tényező, hogy nem készült mutató az oklevéltárhoz, amely a keresést jelentősen megkönnyíthette volna. Jelen formájában komoly kutatói kitartásra van szükség egy-egy szükséges információ megtalálásához. Sokat enyhíthet ezen a nehézségen, hogy a szerző szóbeli közlése szerint az oklevéltárról a jövőben digitális kiadás készül, amelyben a kutatás sokkal könnyebbé válik.

Mindezek ellenére az egész kötet Kőfalvi pontosságra, teljességre törekvését mutatja. Mind a bevezető tanulmány, mind az oklevéltár értékes munka. A bevezető tanulmány olvasmányos, és talán néhány kifejezést leszámítva mindenki számára közért-

hető, így méltán ajánlható az érdeklődő olvasók figyelmébe. A regeszták nagy alapos-sággal készültek, a megalkotásuk központjában nem a tömörség, hanem a fontos információk megtartása állt. Bőséges információmennyiséget hordoznak nemcsak Baramya megye nagy részéhez, hanem néhány távolabbi megyének (például Bars, Csongrád, Kőrös, Szabolcs, Valkó) a helytörténetéhez is adatokat kínál, emellett nagy haszonnal forgathatják a genealógiával, gazdaságtörténettel, nyelvtörténettel foglalkozó szakemberek is. Ahogy már említettem, ez az első olyan munka, amely egy konvent által kiadott összes középkori oklevelet összegyűjti regeszták formájában. Nagy nyereség ez a kutatás számára. Bízunk abban, hogy második kötetként a szerző egyszer összegyűjti a konventnek a törökök általi elfoglalásáig (1543-ig) kiadott okleveleit is.

PAPP RÓBERT